

BEATA KUNAT

Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Pedagogiki i Psychologii

PASJA JAKO KATEGORIA BADAWCZA – W ŚWIETLE DUALISTYCZNEGO MODELU R.J. VALLERANDA

Streszczenie: Celem artykułu uczyniono analizę pasji traktowanej przez autora jako kategoria badawcza. Na wstępie przedstawiono różne znaczenia definicyjne pasji. Następnie ukazano koncepcje pasji wywodzące się z różnych dyscyplin nauki. Skoncentrowano się na prezentacji pedagogicznych (pedeutologicznych) i psychologicznych ujęć pasji. Szczególną uwagę poświęcono prezentacji założeń dobrze ugruntowanego teoretycznie dualistycznego modelu pasji (Vallerand i in.,

2003; Vallerand 2008, 2012). Dokonano analizy komplementarnej z nim Skali Pasji. W konsekwencji zaprezentowano efekty przeglądu psychologicznych badań empirycznych, których podstawę stanowiła prezentowana skala. Całość tekstu zwieńczono konkluzją dotyczącą wartości aplikacyjnych analizowanego narzędzia.

Słowa kluczowe: pasja, koncepcje pasji, dualistyczny model pasji R.J. Valleranda, Skala Pasji

WPROWADZENIE

„Pasja” jest kategorią wieloznaczną i wielozakresową, w związku z tym swoje rozważania rozpocznę od przedstawienia różnych jej znaczeń definicyjnych. Rozpatrując różne ujęcia pasji, odwołam się głównie do koncepcji pedagogicznych oraz psychologicznych. W konsekwencji wskażę przyjęte przeze mnie w prezentowanym artykule rozumienie pojęcia „pasji” wyprowadzone z dualistycznego modelu pasji (Vallerand i in., 2003; Vallerand 2008, 2012). Założenia powyższego modelu, a także komplementarna z nim Skala Pasji będą wyznaczały dalszy proces analizy pasji traktowanej przeze mnie jako kategoria badawcza.

POJĘCIE PASJI W DISKURSIE NAUKOWYM

Pasja w dyskursie publicznym powszechnie funkcjonuje jako kategoria nobilitująca, posiadająca pozytywne konotacje, jest ona często motywem przewodnim wielu przedsięwzięć, projektów, programów, konkursów (np. *Pracuj z pasją*, *Gotuj z pasją*) czy też hasłem promującym instytucje (np. *Szkoła z pasją*, *Bank z pasją*). Pasja rozumiana jest jako zamiłowanie, upodobanie do czegoś, ulubione zajęcie traktowane amatorsko, jako przedmiot osobistego zainteresowania. Odnoszona jest do różnych typów aktyw-

ności człowieka: *pasja naukowa, badawcza, bibliofilska, zbieracka, malarska, myśliwska, karciana*. Pasja wiązana jest z konkretnym działaniem: *pasja czytania, pisania, poznania czegoś*. Można coś robić z pasją, np. *pracować z pasją; budzić, zaszczepiać w kimś pasję do czegoś; coś jest, staje się czyjąś pasją; można mieć jakąś pasję*.

Odwołując się do analiz semantycznych pojęcia pasji, można także zauważyć, że jest ona definiowana w kontekście intensyfikacji aktywności człowieka. W słownikach i leksykonach odnajdujemy wiele aspektów rozumienia pojęcia pasji wskazujących na jej mechanizmy wspomagające energetycznie, wzmacniające i pobudzające aktywność twórczą. Pasja w *Słowniku języka polskiego* definiowana jest między innymi jako „wielkie zamiłowanie do czegoś” lub „przedmiot czyjejs namiętności” (Drabik, Sobol, 2007, s. 363). W *Słowniku synonimów* pasja jest określana jako: „konik, mania, predylekcja, predyspozycja, skłonność, słabość, upodobanie, zamiłowanie, żyłka; entuzjazm, gorliwość, ogień, żar, zapal; hobby” (Cienkowski, 1990, s. 133). Pasjonować natomiast to: „przejmować kogoś do głębi, pochłaniać, absorbować, porywać, podniecać, emocjonować, roznamiętniać, entuzjazmować, porywać, ożywiać” (tamże).

Reasumując, można stwierdzić, że pasja najczęściej traktowana jest jako siła sprawcza działania, określa się ją jako „to coś”, co nas napędza, co nami kieruje. Zasadna wydaje się zatem analiza pasji w kontekście zjawiska motywacji, czyli „wszystkich procesów zaangażowanych w inicjowanie, ukierunkowywanie i urzeczywistnianie fizycznych i psychicznych aktywności” (Zimbardo, Johnson, McCann, 2011, s. 60). Pojęcie pasji rozpatrywać można także w kontekście emocji człowieka. Pasja obok zdumienia, zdziwienia, zaskoczenia, fascynacji wyróżniana jest jako emocja pozytywna (Tokarz, 2005a). Jak podkreśla Aleksandra Tokarz, wymienione emocje „pełnią funkcję heurystyczną, ewaluatywną, energetyzującą, ochronną, czyli działają prokreatywnie. Ich mechanizm to samopobudzanie się i właściwości wzrostowe” (tamże, s. 77).

W publikacjach naukowych odnaleźć można różne znaczenia kategorii pasja. W zależności od dyscypliny nauki badacze zainteresowani problematyką pasji zwracają uwagę na różne jej konteksty.

Poszukując różnych ujęć definicyjnych pasji, rozpocznę od odwołania się do rozważań pedagogicznych skoncentrowanych wokół tego zjawiska. Pomimo różnych akcentów – stawianych przez pedagogów – odnoszących się do kategorii pasji, ich wspólnym mianownikiem jest traktowanie pasji jako „załączka” intensywnego działania człowieka. Proaktywne właściwości pasji widoczne są w analizach jej kategorii jako atrybutu podmiotowego odnoszonego do konkretnych jednostek (*człowiek z pasją, uczeń z pasją, nauczyciel z pasją*). W publikacjach pedeutologicznych odnajdujemy próby ukazywania cech nauczyciela z pasją (Day, 2008; Fried, 1995, 2001; Phelps, Benson, 2012). Zgodnie z koncepcjami nauczyciela z pasją (Fried, 1995; Day, 2008) skonstruowanymi na podstawie badań z nauczycielami i ich uczniami, pasja przejawia się między innymi poświęceniem i entuzjazmem pedagogów w różnych obszarach pracy zawodowej.

Pasja jako źródło aktywności człowieka jest także obszarem badań psychologicznych. Pierwsze badania empiryczne dotyczące pasji odnosiły się do romantycznej koncepcji (Hatfield, Walster, 1978). Analizy psychologiczne dotyczące pasji skoncentrowane są głównie na jej motywacyjnym aspekcie (Frijda i in., 1990). Niektórzy psychologowie analizują pasję w kontekście twórczości człowieka (Goldberg, 1986; Tokarz, 2005a).

Nurt systematycznie prowadzonych badań empirycznych z zakresu psychologii pasji zapoczątkował Robert J. Vallerand, który wraz ze współpracownikami (2003) skonstruowali dualistyczny model pasji (*The dualistic model of passion*) oraz spójną z nim Skalę

Pasji (*The Passion Scale*) (Vallerand i in., 2003), która będzie stanowiła podstawą do analizy pasji jako kategorii badawczej. W swoim artykule przyjmują ujęcie definicyjne pasji wynikające z modelu dualistycznego, zgodnie z którym jest ona silną potrzebą działania w określonym kierunku, skłonnością do aktywności, którą człowiek lubi i uważa za ważną, w której realizację inwestuje swój czas i energię (tamże, s. 757), a pasjonująca aktywność stanowi wyznacznik tożsamości człowieka (Vallerand, 2008).

DUALISTYCZNY MODEL PASJI

Podstawą teoretyczną dualistycznego modelu pasji (Vallerand i in., 2003) jest *Self-determination theory SDT* Edwarda L. Deciego i Richarda Ryana (1985, 2000), nazywana przez badaczy koncepcją samoukierunkowania lub ukierunkowania podmiotowego (za: Tokarz, 2005b, s. 55). Z koncepcji tej wyprowadzono kluczowe kategorie pojęciowe analizowanego modelu. Zgodnie z dualistycznym modelem pasji ludzie angażują się w różne działania w nadziei na zaspokojenie podstawowych potrzeb psychologicznych: autonomii, kompetencji i związków z innymi (Ryan, Deci, 2000). Autonomia odnosi się do doświadczania integracji siebie i poczucia wolności w działaniu, wyraża się w chęci inicjowania nowych aktywności bez udziału czynników zewnętrznych (obietnic, nagród) (Ryan, Brown, 2003). Poczucie autonomii, jak podkreśla Robert E. Franken (2005, s. 441), „sprawia, że człowiek angażuje się w zachowania motywowane wewnątrznie, co znaczy, że poszukuje nowości i wyzwań, rozwija i doskonali swoje zdolności, eksploruje i uczy się”. Potrzeba kompetencji dotyczy poczucia efektywności i sensowności działania. Natomiast potrzeba relacji z innymi odnosi się do pragnienia bycia i podtrzymywania więzi z innymi oraz poczucia przynależności do jakiejś grupy, które wspierane jest przez otoczenie dzięki akceptacji i okazywaniu zrozumienia (Ryan, Brown, 2003).

Ze względu na to, że człowiek często nie ma możliwości realizacji powyższych potrzeb w sferze edukacyjnej i zawodowej próbuje zaspokajać je w trakcie realizacji innych działań w czasie wolnym (np. sport, szachy, muzyka). W końcu, po okresie prób i błędów, większość ludzi zaczyna wykazywać preferencje dla niektórych działań, szczególnie tych, które są przyjemne, dają zadowolenie oraz poczucie kompetencji, autonomii i integracji. Działania te stają się pasją człowieka (Vallerand, 2008, 2010).

Zgodnie z modelem dualistycznym pasji wyróżnia się dwa jej rodzaje: pasję harmonijną i obsesyjną. W związku z tym pasja może mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne znaczenie dla człowieka. Rodzaj pasji (harmonijna, obsesyjna) determinuje proces internalizacji działania (autonomiczny lub instrumentalny) (Deci, Ryan, 1985).

Pasja harmonijna związana jest z autonomiczną potrzebą działania, natomiast pasja obsesyjna z wewnętrzną presją (Parastatidou i in., 2012). Pasja harmonijna jest związana z całkowitą internalizacją działalności – obiektu pasji, z którą utożsamia się dana osoba. Internalizacja następuje, gdy osoba naturalnie zaakceptowała działalność jako istotną, zintegrowaną z jej życiem oraz posiada autonomiczną motywację do działania. Człowiek z pasją harmonijną nie doświadcza niekontrolowanej chęci angażowania się w pasjonującą go działalność, ale raczej swobodnie ją wybiera, angażuje się w działalność, pasja go „nie przytłacza”, jest ona w harmonii z innymi aspektami życia człowieka (Ryan, Deci, 2000), dzięki czemu jest związana z pozytywnymi doświadczeniami (Hodgins, Knee, 2002). Co przyczynia się do tego, że ludzie z pasją harmonijną są w stanie w pełni skupić się na zadaniu, są bardziej skoncentrowani, odczuwa-

ją satysfakcję i nie doświadczają konfliktu pomiędzy pasją a innymi dziedzinami życia. Potrafią oni kontrolować swoje działania i sami decydują, kiedy będą angażować się w pasjonujące ich aktywności (Vallerand, 2008).

Natomiast ludzie z pasją obsesyjną mogą doświadczać niekontrolowanej chęci działania, nie biorąc pod uwagę konsekwencji swojego zaangażowania. Pasja obsesyjna wręcz kontroluje ich życie, rodzi negatywne emocje, konflikty, frustracje – może prowadzić do wycieńczenia oraz doprowadzić do problemów zdrowotnych (Vallerand i in., 2003). Na poziomie interpersonalnym pasja obsesyjna jest związana z negatywnymi ocenami relacji międzyludzkich (Philippe i in., 2010). Ze względu na odczuwanie presji zewnętrznej ludzie z pasją obsesyjną często nie potrafią sprostać zadaniom, które sobie stawiają, co powoduje spadek ich poczucia własnej wartości (Mageau, Carpentier, Vallerand, 2011). Pasja obsesyjna może być rozpatrywana w kontekście uzależnienia psychologicznego (Sachs, 1981). Można ją odnieść do uzależnienia czynnościowego (Goodman, 1990; Griffiths, 2003; Ogińska-Bulik, 2010), charakteryzującego się tym, że osoba podejmuje zachowanie, które może przynosić przyjemność i ulgę lub zniesienie przykrości, oraz kontynuuje to zachowanie w taki sposób, że prowokuje ono występowanie kluczowych symptomów uzależnienia, jakimi są powtarzające się niepowodzenia w kontrolowaniu tego zachowania, poczucie bezradności oraz kontynuowanie zachowania pomimo negatywnych jego konsekwencji (Goodman, 1999). Do kryteriów określających zachowanie o charakterze uzależnienia badacze zaliczają: dominację (zachowanie prowadzące do zniekształcenia myślenia, odczuwania braku), zmianę nastroju (podekscytowanie), objawy odstawienia (nieprzyjemne uczucia psychiczne i fizyczne), konflikty (natury interpersonalnej i intrapersonalnej) oraz nawrót (tendencja do kontynuowania działalności) (Griffiths, 2003). Na podstawie analizy wyników badań dotyczących pasji obsesyjnej (Vallerand i in., 2003; Philippe i in., 2010; Mageau, Carpentier, Vallerand, 2011) można stwierdzić, że jej symptomy podobne są do uzależnienia.

Zgodnie z koncepcją Valleranda (2008; Vallerand i in., 2003) pasję można rozwiąć. Proces pasji obejmuje trzy etapy: wybór interesującej działalności, obiektu działań, osobistą ewaluację działalności oraz internalizację pasjonującej działalności jako elementu tożsamości człowieka. Wszystkie trzy etapy są ze sobą połączone, ale nie odkryto, który z nich jest wyznacznikiem rozwijającym u człowieka harmonijną lub obsesyjną pasję (Vallerand, 2008).

Vallerand wraz ze współpracownikami (2003) odnosząc się do dualistycznego modelu pasji, skonstruowali i wystandaryzowali Skalę Pasji. Badacze dokonali weryfikacji empirycznej założeń dualistycznego modelu pasji dzięki czteroetapowym badaniom, w których wzięło udział w sumie 949 zróżnicowanych wiekowo respondentów (kobiet i mężczyzn) zaangażowanych w różne rodzaje aktywności (Vallerand i in., 2003). W badaniu nr 1 wzięło udział 539 studentów ze średnią wieku 18,9 lat. Badanie nr 2 obejmowało 205 piłkarzy, którzy grają w piłkę nożną około siedmiu lat, a ich średnia wieku wynosiła 18,4 lat. W badaniu nr 3 wzięło udział 59 kolarzy, którzy w okresie letnim jeżdżą rowerem średnio 9,66 godzin tygodniowo, ich średnia wieku to 42 lata. Badanie nr 4 dotyczyło 146 hazardzistów, którzy od pięciu lat regularnie zajmują się hazardem, a ich średnia wieku to 43,3 lata (Vallerand i in., 2003).

Dzięki czterem turom badań, których podstawę teoretyczną stanowił dualistyczny model pasji, potwierdzono trafność i rzetelność Skali Pasji. Konsekwencją badań było doprecyzowanie tego narzędzia, które składa się z 14 stwierdzeń (itemów) podzielonych na dwie podskale kolejno odnoszące się do pasji harmonijnej (pozycje 1–7) i pasji obsesyjnej (pozycje 8–14) (tabela 1.).

TABELA 1. Skala Pasji (*Passion Scale*)

Pasja harmonijna (<i>Harmonious passion</i>) Scale items	Pasja obsesyjna (<i>Obsessive passion</i>) Scale items
1. This activity allows me to live a variety of experiences*.	8. I cannot live without it**.
2. The new things that I discover with this activity allow me to appreciate it even more.	9. The urge is so strong. I can't help doing this activity.
3. This activity allows me to live memorable experiences.	10. I have difficulty imagining my life without this activity.
4. This activity reflects the qualities I like about myself.	11. I am emotionally dependent on this activity.
5. This activity is in harmony with the other activities in my life.	12. I have a tough time controlling my need to do this activity.
6. For me it is a passion, that I still manage to control.	13. I have almost an obsessive feeling for this activity.
7. I am completely taken with this activity.	14. My mood depends on my being able to do this activity.

* Działalność ta pozwala mi przeżyć wiele doświadczeń [tłum. własne]

** Nie mogę bez niej żyć [tłum. własne]

Źródło: Vallerand, R.J., Blanchard, C.M., Mageau, G.A., Koestner, R., Ratelle, C.F., Leonard, M. (2003). Les passions de l'âme: On obsessive and harmonious passion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, s. 760.

Na podstawie analizy tematycznej stwierdzeń zawartych w omawianym narzędziu można zauważyć, że są one bardzo neutralne treściowo dzięki czemu można je odnieść do różnych aktywności człowieka. Aplikację Skali Pasji do praktyki badawczej ułatwia także zastosowana skala Likerta jako kafeteria odpowiedzi zamkniętych. W narzędziu tym respondenci udzielają odpowiedzi w skali od 1 do 7, gdzie 1 – oznacza nie zgadzam się, a 7 – zdecydowanie się zgadzam (Vallerand i in., 2003).

Skala Pasji dzięki uproszczonej konstrukcji umożliwia zatem sprawne rozpoznanie zjawiska pasji odnoszącej się do różnych rodzajów aktywności człowieka (tamże). Walory poznawcze tego narzędzia sprawiły, że jest ona poddawana weryfikacji empirycznej i adaptacji przez badaczy z różnych krajów (Orgambídez-Ramos, Borrego-Alés, Gonçalves, 2014)¹⁾. Współcześnie Skala Pasji (Vallerand i in., 2003) stanowi podstawę wielu badań empirycznych, które poddałam wstępnej analizie.

PRZEGLĄD BADAŃ Z ZASTOSOWANIEM SKALI PASJI

Dokonałam analizy publikacji naukowych z zakresu psychologii, prezentujących wyniki badań empirycznych, których podstawę stanowił dualistyczny model pasji oraz Skala Pasji. Do analizy wyselekcjonowałam artykuły, które dostępne były w wersji pełnotekstowej lub w postaci podstawowych danych bibliograficznych w elektronicznej bazie czasopism EBSCO²⁾. Dodatkowo przeanalizowałam monografie naukowe

¹⁾ A. Orgambídez-Ramos, Y. Borrego-Alés, G. Gonçalves za zgodą autorów Skali Pasji dokonali hiszpańskiej adaptacji narzędzia (Orgambídez-Ramos, Borrego-Alés, Gonçalves, 2014).

²⁾ <https://www.ebscohost.com/> [dostęp: 10.07.2015].

tematycznie związane z kategorią pasji. Dokonałam przeglądu kilkudziesięciu publikacji, które zostały wydane w latach 2000–2014.

Na podstawie analizy raportów badawczych odnoszących się do pasji wynika, że Skala Pasji wykorzystywana jest przez badaczy głównie do rozpoznania pasji w różnych obszarach aktywności człowieka.

Narzędzie to jest często modyfikowane przez badaczy w celu dostosowania jego stwierdzeń do różnych aktywności życia człowieka (np. Vallerand i in., 2010; Vallerand, Houliort, 2003; Ratelle i in., 2004; Rousseau i in., 2002; Parastatidou i in., 2012). Rousseau i wsp. (2002) na podstawie założeń dualistycznego modelu pasji wystandardyzowali Skalę Pasji do hazardu (*Gambling Passion Scale-GPS*). Badacze na podstawie badań prowadzonych w grupie 340 respondentów wykazali wewnętrzną spójność i stabilność narzędzia. Natomiast Parastatidou i wsp. (2012) na podstawie badań w grupie 516 uczestników zajęć sportowych w klubach fitness dokonali walidacji psychometrycznej Skali pasji, odnosząc ją do wykonywania ćwiczeń fizycznych. Dzięki temu, że Skala Pasji jest elastyczna znaczeniowo ma szerokie zastosowanie w rozpoznawaniu zjawiska pasji w różnych dziedzinach życia człowieka.

Często pasja odnoszona jest do sportu (Vallerand i in., 2008; Koka, Hagger, 2010; Bureau i in., 2013; Vallerand i in., 2006; Philippe i in., 2009; Parastatidou i in., 2012).

Skala Pasji stosowana jest także do badania pasji w kontekście działalności artystycznej człowieka (Bonneville-Roussy, Lavigne, Ntoumais, 2011). Ciekawe analizy prowadzono w obszarze pasji do tańca (Rip, Fortin, Vallerand, 2006). Z badań, którymi objęto 81 tancerzy wynika, że harmonijna pasja do tańca zwiększa koncentrację na aktywności, dzięki czemu zmniejsza ryzyko urazów, natomiast obsesyjne zamiłowanie do tańca może przyczynić się do podejmowania działań ryzykownych, a tym samym przyczynić się do urazów ciała (tamże). Badania z zastosowaniem Skali Pasji dotyczą także zjawiska hazardu (Rousseau i in., 2002; Ratelle i in., 2004; Philippe, Vallerand, 2007; Mageau i in., 2005).

W publikacjach empirycznych uwidacznia się także zjawisko analizowania pasji z perspektywy różnych zainteresowań człowieka, na przykład związanych z Internetem (Seguin-Levesque i in., 2006; Levesque i in., 2003). Wartościowe są analizy dotyczące powiązań pasji do Internetu z jakością związków z partnerami. Badania dowodzą, że konsekwencją pasji obsesyjnej do Internetu są konflikty i nieporozumienia w związkach. Natomiast pasja harmonijna do Internetu nie przynosi negatywnych skutków w funkcjonowaniu związków (Seguin-Levesque i in., 2006).

Współcześnie zaznacza się wyraźny trend badawczy dotyczący rozpatrywania pasji w kontekście pracy zawodowej człowieka (m.in. Vallerand, Houliort, Forest, 2014; Vallerand i in., 2010; Donahue i in., 2012; Thorgren, Wincent, 2013; Belanger i in. 2014; Carbonneau i in., 2008; Fernet i in., 2012; Fernet i in., 2014; Forest i in., 2011; Forest i in., 2012; Lavigne, Forest, Crevier-Braud, 2012). Interesujące wnioski wynikają z badań, których autorami był Donahue i wsp. (2012). Badacze odnieśli dualistyczny model pasji do profesji zawodowej pielęgniarek i trenerów, poszukiwali związku pasji harmonijnej i pasji obsesyjnej z wyczerpaniem emocjonalnym pracownika. Z badań wynika, że odczuwanie harmonijnej pasji zawodowej zmniejsza stan wyczerpania emocjonalnego (Donahue i in., 2012), dzięki czemu zmniejsza się ryzyko wypalenia zawodowego.

Na podstawie analizy projektów badawczych, w ramach których wykorzystywano Skalę Pasji, można stwierdzić, że najszerszy nurt empiryczny związany jest z ukazywaniem związków pasji harmonijnej i obsesyjnej z różnymi procesami lub zjawiskami.

Ciekawe poznawczo analizy dotyczą rozpoznania związku pasji z innymi emocjami oraz samopoczuciem człowieka (Mageau i in., 2009; Thorgren, Wincent, 2013). Z badań wynika, że doświadczanie pasji harmonijnej przyczynia się do dobrego samopoczucia człowieka, wyzwala pozytywne emocje (Mageau i in., 2005), a także sprzyja poczuciu dobrostanu człowieka (Rousseau, Vallerand, 2008).

Badania wskazują także na relację między doświadczaniem pasji a zaangażowaniem człowieka. Osoby odczuwające harmonijną pasję w różnych dziedzinach aktywności są w stanie bardziej się zaangażować w daną działalność (Mageau, Vallerand, 2007), potrafią bardziej skupić się na realizowanym zadaniu (Belanger i in., 2013a; Belanger i in., 2013b) oraz są bardziej wydajne (Vallerand i in., 2007; Vallerand i in., 2010).

Interesujące analizy empiryczne dotyczą ukazania związków pasji ze stanem przepływu. Przepływ (*flow*) rozumiany jest jako stan uskrzydlenia i doznania uniesienia, w którym człowiek staje się bardzo zaangażowany w działalność, jest skoncentrowany i doświadcza pełnej kontroli nad działaniem. To stan między satysfakcją a euforią, wywołany całkowitym oddaniem się jakiejś czynności (Csikszentmihalyi, 2005). Odnosząc jednak *flow* do pasji, można zauważyć, że te zjawiska się od siebie różnią. Wykazano, że *flow* jest wynikiem pasji, a ludzie z pasją do działania mogą częściej doświadczać przepływu (Vallerand i in., 2003). Doświadczenie uskrzydlenia jest czymś, co sami stwarzamy, gdy zajmujemy się tym, co lubimy i oddajemy się pasji i gdy, jak zaznacza Csikszentmihalyi w *Uroku codzienności* (2008), działamy „na pełnych obrotach” i wszystko, co robimy, wydaje się warte zachodu, a sensu nabiera życie dla samego życia. Pasja jest według Csikszentmihalyi’ego jednym z ośmiu składników satysfakcji (Csikszentmihalyi, 2005). Badacz łączy także kategorię pasji z osobowością autoteliczną, która doświadcza tych aspektów swego życia, które są „tematami życia”, czyli częścią życiowej pasji (tamże). Inne badania ujawniły korelację pozytywną pasji harmonijnej oraz korelację ujemną pasji obsesyjnej ze stanem przepływu lub podobnymi doświadczeniami, dzięki którym ludzie całkowicie poświęcają się swojej działalności (Philippe i in., 2009; Carpentier, Mageau, Vallerand, 2012). Osoby doświadczające pasji harmonijnej czują się nieskrępowane w działaniu, dzięki czemu mogą się w niej zanurzyć. Z badań wynika, że stan przepływu i doświadczanie harmonijnej pasji zmniejsza zmęczenie i wypalenie (Fernet i in., 2014).

Pasja diagnozowana jest także w kontekście twórczości człowieka (Liu, Chen, Yao, 2011; Luh, Lu, 2012). Badania dowodzą, że harmonijna pasja związana jest z kreatywnością człowieka. Ludzie doświadczający harmonijnej pasji czują się wyzwoleni, autonomiczni, nieograniczani przez środowisko, dzięki czemu są w stanie otworzyć się na nowe możliwości i idee. Pozytywne emocje wyzwalone przez pasję harmonijną pobudzają natomiast procesy twórcze (tamże).

KONKLUZJA

Na podstawie przeglądu wybranych światowych badań, których podstawę teoretyczną stanowił dualistyczny model pasji, można wysnuć wniosek, że pasja jest kategorią eksplorowaną empirycznie w różnych obszarach oraz konfiguracjach³⁾. Funkcjonują

³⁾ Analizowano głównie raporty badawcze zamieszczone w bazie danych EBSCO <https://www.ebscohost.com/> [dostęp: 10.07.2015] oraz monografie naukowe powiązane tematycznie z kategorią pasji.

współcześnie środowiska badaczy specjalizujących się w psychologii pasji. Konstruują się także szkoły badawcze zajmujące się poszczególnymi aspektami pasji. Widoczny jest jednak wyraźny brak badań polskich w tej dziedzinie. W moim przekonaniu dobrze ugruntowany teoretycznie i empirycznie dualistyczny model pasji i Skala Pasji (Vallerandi in., 2003) mogą stanowić źródło inspiracji dla polskich badaczy zainteresowanych pasją jako kategorią badawczą.

BIBLIOGRAFIA

- Belanger, J.J., Lafreniere, M.K., Vallerand, R.J., Kruglanski, A.W. (2013a). When passion makes the heart grow colder: The role of passion in alternative goal suppression. *Journal of Personality and Social Psychology*, *104*, 126–147. doi: 10.1037/a0029679.
- Belanger, J.J., Lafreniere, M.K., Vallerand, R.J., Kruglanski, A.W. (2013b). Driven by fear: The effect of success and failure information on passionate individuals' performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, *104*, 180–195. doi: 10.1037/a0029585.
- Belanger, J.J., Pierro, A., Kruglanski, A.W., Vallerand, R.J., De Carlo, N. (2014). On feeling good at work: the role of regulatory made and passion in psychological adjustment. *Journal of Applied Social Psychology*, *45*, 319–329. doi: 10.1111/jasp.12298.
- Bonneville-Roussy, A., Lavigne, G.L., Vallerand, R.J. (2011). When passion leads to excellence: The case of musicians. *Psychology of Music*, *39*, 123–138.
- Bureau, J.S., Vallerand, R.J., Ntoumanis, N., Lafrenière, K. (2013). On passion and moral process in achievement settings: The mediating role of pride. *Motivation and Emotion*, *37*, 121–133. doi: 10.1007/s11031-012-9292-7.
- Carbonneau, N., Vallerand, R.J., Fernet, C., Guay, F. (2008). The role of passion for teaching in intrapersonal and interpersonal outcomes. *Journal of Educational Psychology*, *100*(4), 977–987. doi: 10.1037/A0012545.
- Carpentier, J., Mageau, G.A., Vallerand, R.J. (2012). Ruminations and flow: Why do people with a more harmonious passion experience higher well-being? *Journal of Happiness Studies*, *13*, 501–518. doi: 10.1007/s10902-011-9276-4.
- Cienkowski, W. (1990). *Słownik szkolny. Synonimy*. Warszawa: WSiP.
- Csikszentmihályi, M. (2005). *Przeptyw: jak poprawić jakość życia: psychologia optymalnego doświadczenia*. Tłum. M. Wajda-Kacmajar. Taszów: Biblioteka Moderatora.
- Csikszentmihályi, M. (2008). *Urok codzienności. Psychologia emocjonalnego przepływu*. Tłum. B. Odymała. Warszawa: CiS, W.A.B.
- Day, Ch. (2008). *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy*. Tłum. T. Kościuczuk. Gdańsk: GWP.
- Deci, E.L., Ryan, R.M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum.
- Donahue, E.G., Forest, J., Vallerand, R.J., Lemyre, P.N., Crevier-Braud, L., Bergeron, E. (2012). Passion for work and emotional exhaustion: the mediating role of rumination and recovery. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, *4*(3), 341–68. doi: 10.1111/j.1758-0854.2012.01078.x.
- Drabik, L., Sobol, E. (2007). *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fernet, C., Guay, F., Senecal, C., Austin, S. (2012). Predicting intraindividual changes in teacher burnout: The role of perceived school environment and motivational factors. *Teaching and Teacher Education*, *28*, 514–525.
- Fernet, C., Lavigne, G.L., Vallerand, R.J., Austin, S. (2014). Fired up with passion: Investigating how job autonomy and passion predict burnout at career start in teachers. *Work & Stress: A International Journal of Work, Health & Organisations*, *28*(3), 270–288. doi: 10.1080/02678373.2014.935524.

- Forest, J., Mageau, G.A., Crevier-Braud, L., Bergeron, E., Dubreuil, P., Lavigne, G.L. (2012). Harmonious passion as an explanation of the relation between signature strengths' use and well-being at work: Test of an intervention program. *Human Relations*, 65, 1233–1252. doi: 10.1177/00187267111433134.
- Forest, J., Mageau, G.A., Sarrazin, P., Morin, E.M. (2011). "Work is my passion": The different affective, behavioural, and cognitive consequences of harmonious and obsessive passion toward work. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 28, 27–40. doi: 10.1002/CJAS.170.
- Franken, R.E. (2005). *Psychologia motywacji*. Tłum. M. Przyłipiak. Gdańsk: GWP.
- Fried, R.L. (1995). *The Passionate Teacher: A Practical Guide*. Boston: Beacon Press.
- Fried, R.L. (2001). *The Passionate Learner: How Teachers and Parents Can Help Children Reclaim the Joy of Discovery*. Boston, MA: Beacon Press.
- Frijda, N.H., Mesquita, B., Sonnemans, J., Van Goozen, J.S. (1990). The duration of affective phenomena or emotions, sentiments and passions. W: K.T. Strongman (red.), *International Review of Studies on Emotion* (s. 187–225). New York: Wiley.
- Goldberg, C. (1986). The interpersonal aim of creative endeavour. *Journal of Creative Behavior*, 20, 35–48.
- Goodman, A. (1990). Addiction: definition and implications. *British Journal of Addiction*, 85, 1403–1408.
- Griffiths, M. (2003). Internet abuse in the workplace – Issues and concerns for employers and employment counselors. *Journal of Employment Counseling*, 40, 87–96.
- Hatfield, E., Walster, G.W. (1978). *A New Look at Love*. Reading, MA: Addison Wesley.
- Hodgins, H.S., Knee, C.R. (2002). The integrating self and conscious experience. W: R.M. Ryan, E.L. Deci (red.), *Handbook of Self-Determination Research* (s. 87–100). Rochester, NY: University of Rochester Press.
- Koka, A., Hagger, M.S. (2010). Perceived teaching behaviors and self-determined motivation in physical education: A test of self-determination theory. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 81, 74–86.
- Lavigne, G.L., Forest, J., Crevier-Braud, L. (2012). Passion at work and burnout: A two-study test of the mediating role of flow experiences. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 21(4), 518–546. doi: 10.1080/1359432X.2011.578390.
- Levesque, C.S., Laliberte, M.L.N., Pelletier, L.G., Blanchard, C.M., Vallerand, R.J. (2003). Harmonious and obsessive passion for the Internet: Their associations with the couple's relationship. *Journal of Applied Social Psychology*, 33, 197–221.
- Liu, D., Chen, X., Yao, X. (2011). From autonomy to creativity: A multilevel investigation of the mediating role of harmonious passion. *Journal of Applied Psychology*, 96, 294–309.
- Luh, D., Lu, C. (2012). From cognitive style to creativity achievement: The mediating role of passion. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 6, 282–288.
- Mageau, G.A., Carpentier, J., Vallerand, R.J. (2011). The role of self-esteem contingencies in the distinction between obsessive and harmonious passion. *European Journal of Social Psychology*, 41, 720–729. doi: 10.1002/ejsp.798.
- Mageau, G.A., Vallerand, R.J. (2007). The moderating effect of passion on the relation between activity engagement and positive affect. *Motivation and Emotion*, 31, 312–321. doi: 10.1007/s11031-007-9071-z.
- Mageau, G.A., Vallerand, R.J., Charest, J., Salvy, S., Lacaille, N., Bouffard, T., Koestner, R. (2009). On the development of harmonious and obsessive passion: The role of autonomy support, activity valuation, and identity processes. *Journal of Personality*, 77, 601–645.
- Mageau, G.A., Vallerand, R.J., Rousseau, F.L., Ratelle, C.F., Provencher, P.J. (2005). Passion and gambling: Investigating the divergent affective and cognitive consequences of gambling. *Journal of Applied Social Psychology*, 35, 100–118.

- Ogińska-Bulik, N. (2010). *Uzależnienie od czynności*. Warszawa: Difin.
- Orgambídez-Ramos, A., Borrego-Alés, Y., Gonçalves, G. (2014). Passionate workers: A Spanish adaptation of the Passion Scale. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 30, 43–48. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rpto.2014.06.005>.
- Parastatidou, I.S., Doganis, G., Theodorakis, Y., Vlachopoulos, S.P. (2012). Exercising with Passion: Initial Validation of the Passion Scale in Exercise. *Physical Education and Exercise Science*, 16, 119–134. doi: 10.1080/1091367X.2012.657561.
- Phelps, P.H., Benson, T.R. (2012). Teachers with a passion for the profession. *Action in Teacher Education*, 34(1), 65–76. doi: 10.1080/01626620.2012.642289 <http://dx.doi.org/10.1080/01626620.2012.642289>.
- Philippe, F.D.R., Vallerand, R.J. (2007). Prevalence rates of gambling problems in Montreal, Canada: A look at old adults and the role of passion. *Journal of Gambling Studies* 23(3), 275–283. doi:10.1007/s10899-006-9038-0.
- Philippe, F.L., Vallerand, R.J., Andrianarisoa, J., Brunel, P. (2009). Passion in referees: Examining their affective and cognitive experiences in sport situations. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 31, 77–96.
- Philippe, F.L., Vallerand, R.J., Houliort, N., Lavigne, G., Donahue, E.G. (2010). Passion for an activity and quality of interpersonal relationships: The mediating role of emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 917–932.
- Ratelle, C.F., Vallerand, R.J., Mageau, G.A., Rousseau, F.L., Provencher, P.J. (2004). When passion leads to problematic outcomes: A look at gambling. *Journal of Gambling Studies*, 25, 105–119. doi: 10.5050-5350/04/0600-105/0.
- Rip, B., Fortin, S., Vallerand, R.J. (2006). The Relationship between passion and injury in dance students. *Journal of Dance Medicine & Science*, 10, 14–20.
- Rousseau, F.L., Vallerand, R.J. (2008). An examination of the relationship between passion and subjective well-being in older adults. *International Journal of Aging and Human Development*, 66, 195–212.
- Rousseau, F.L., Vallerand, R.J., Ratelle, C.F., Mageau, G.A., Provencher, P.J. (2002). Passion and gambling: Validation of the Gambling Passion Scale (GPS). *Journal of Gambling Studies*, 18, 45–66.
- Ryan, R.M., Brown, K.W. (2003). We don't need self-esteem: On fundamental needs, contingent love, and mindfulness. *Psychological Inquiry*, 14, 1, 71–76.
- Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000). Self-Determination Theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68–78.
- Sachs, M.L. (1981). Running addiction. W: M.H. Sacks, M.L. Sachs (red.), *Psychology of Running* (s. 57–66). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Seguin-Levesque, Ch., Lyne M., Laliberte, N., Pelletier, L.G., Blanchar, C., Vallerand, R.J. (2006). Harmonious and Obsessive Passion for the Internet: Their Associations With the Couple's Relationship. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(1), 197–221. doi: 10.1111/j.1559-1816.2003.tb02079.x.
- Thorgren, S., Wincent, J. (2013). Passion and role opportunity search: Interfering effects of conflicts and overloads. *International Journal of Stress Management*, 20(1), 20–36. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/a0031457>.
- Tokarz, A. (2005a). *Dynamika procesu twórczego*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Tokarz, A. (2005b). Motywacja jako warunek aktywności twórczej. W: A. Tokarz (red.), *W poszukiwaniu zastosowań psychologii twórczości* (s. 51–72). Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Vallerand, R.J. (2008). On the psychology of passion: In search of what makes people's lives most worth living. *Canadian Psychological Association*, 49(1), 1–13. doi: 10.1037/0708-5391.49.1.1.
- Vallerand, R.J. (2010). On passion for life activities: The Dualistic Model of Passion. W: M.P. Zanna (red.), *Advances in Experimental Social Psychology* (s. 97–193). New York, NY: Academic Press.

- Vallerand, R.J. (2012). From motivation to passion: In search of the motivational processes involved in a meaningful life. *Canadian Psychological Association, 53*(1), 42–52. doi: 10.1037/a0026377.
- Vallerand, R.J., Blanchard, C.M., Mageau, G.A., Koestner, R., Ratelle, C.F., Leonard, M. (2003). Les passions de l'ame: On obsessive and harmonious passion. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*, 756–767.
- Vallerand, R.J., Carbonneau, N., Lafrenière, M.-A. (2010). On living life to the fullest: On the role of passion. W: R. Schwarzer, P.A. Frensch (red.), *Personality, Development, Society and Culture* (s. 65–82). London: Psychology Press.
- Vallerand, R.J., Houliort, N. (2003). Passion at work: Toward a new conceptualization. W: S.W. Gilliland, D.D. Steiner, D.P. Skarlicki (red.), *Emerging Perspectives on Values in Organization* (s. 175–204). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Vallerand, R.J., Houliort, N., Forest, J. (2014). Passion for work. W: M. Gagne (red.), *The Oxford Handbook of Work Engagement, Motivation, and Self-Determination Theory* (s. 85–108). New York: Oxford University Press.
- Vallerand, R.J., Mageau, G.A., Elliot, A.J., Dumais, A., Demers, M.A., Rousseau, F. (2008). Passion and performance attainment in sport. *Psychology of Sport and Exercise, 9*, 373–392.
- Vallerand, R.J., Paquet, Y., Philippe, F.L., Charest, J. (2010). On the role of passion in burnout: A process model. *Journal of Personality, 78*, 289–312.
- Vallerand, R.J., Rousseau, F.L., Grouzet, F.M.E., Dumais, A., Grenier, S. (2006). Passion in sport: A look at determinants and affective experiences. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 28*, 455–478.
- Vallerand, R.J., Salvy, S.J., Mageau, G.A., Elliot, A.J., Denis, P.L., Grouzet, F.M., Blanchard, C. (2007). On the role of passion in performance. *Journal of Personality, 75*, 505–534. doi: 10.1111/j.1467-6494.2007.00447.x.
- Zimbardo, P.G., Johnson, R.L., McCann V. (2011). *Psychologia – kluczowe koncepcje. Motywacja i uczenie się*. Tłum. M. Guzowska-Dąbrowska, J. Radzicki, E. Czerniawska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

PASSION AS A RESEARCH CATEGORY – IN THE LIGHT OF R.J. VALLERAND'S DUALISTIC MODEL

Abstract: The purpose of the article is to analyze passion treated as a research category by the Author. First, different definitions of passion are presented. Then, the concepts of passion derived from various scientific branches are described. The focus is on educational (pedeutological) and psychological approaches to passion. Special attention is given to the principles of the dualistic model of passion, which is well-established theoretically (Vallerand et al., 2003, Vallerand 2008, 2012). The Pas-

sion Scale, which complements the model, is analyzed. In consequence, the results of a review of empirical psychological research based on the above mentioned scale are presented. The article ends with a conclusion concerning the application value of the tool being analyzed.

Key words: passion, concepts of passion, dualistic model of passion by R.J. Vallerand, Passion Scale